

УДК 332.33:631.459:502.6

В.Ф. Камінський, академік НААН, доктор сільськогосподарських наук

І.П. Шевченко, кандидат сільськогосподарських наук

Л.П. Коломієць, кандидат сільськогосподарських наук

ННЦ «ІНСТИТУТ ЗЕМЛЕРОБСТВА НААН»

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета. Аналіз існуючих методів оптимізації землекористувань сільських територій та пошук шляхів його раціоналізації з погляду перспективи подальшої європейської інтеграції держави.

Методи. Системно-структурний аналіз підходів до оптимізації землекористувань сільських територій.

Результати. Розроблено теоретико-методологічні та прикладні аспекти оптимізації землекористувань з урахуванням багатофункціонального розвитку економіки сільських територій.

Висновки. Обґрунтовано основні напрями оптимізації землекористувань сільських територій на основі використання інноваційних важелів їх комплексного розвитку.

Ключові слова: землекористування сільських територій, земельно-ресурсний потенціал, управління земельними ресурсами, деградація земель, євроінтеграційна політика.

Розвиток аграрного сектору та сільських територій залишається одним із основних пріоритетів економічної політики нашої держави.

За сучасних економічних умов надзвичайного значення набуває проблема продовольчої безпеки як складової національної безпеки країни. За оцінками фахівців Інституту економіки природокористування і сталого розвитку (ІЕПСР) орієнтовна вартість всіх природних ресурсів країни становить 5 трлн дол. США, а основна частина цієї суми (близько 3 трлн) припадає на земельні ресурси [7].

Тому, формування інноваційної моделі розвитку великотоварного конкурентоспроможного агропромислового виробництва України неможливе без використання механізмів кластеризації, яка набуває широкого визнання у світі як основний шлях розвитку конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, залучення інвестицій, створення нових технологій. На основі зарубіжного досвіду і результатів перших спроб формування кластерів в Україні, кластерний підхід доцільно запроваджувати як ключовий напрям у розвитку сільських територій в перспективі, оскільки він є єдиним з ефективних засобів вирішення масштабних завдань щодо розвитку сільських територій і їх землекористувань.

Це актуалізує необхідність проведення наукових досліджень, пов'язаних із удосконаленням теоретико-методологічних та прикладних аспектів розвитку сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів нашої держави на засадах підвищення конкурентоспроможності та інноваційності.

Міжнародна організація з економічного розвитку і співробітництва ЄС (ОЕСД) вважає сільськими територіями адміністративні одиниці місцевого рівня з густотою населення до 150 осіб/км²[3].

Прийняття Європейської "Стратегії 2020" пропонує нові перспективи для реалізації політики сільського розвитку. Орієнтація політики в попередні програмні періоди на дотримання цільових індикаторів щодо освоєння коштів тепер змінюється в напрямі досягнення результативних

цільових показників реалізації політики сільського розвитку[5].

На сьогодні у порядку денному ЄС стоять на вирішенні питання зміни клімату, ефективного використання ресурсів і територіального балансу. Всі ці питання, і не лише ці, повинні вирішуватись в рамках політики сільського розвитку.

Аналіз Європейського досвіду функціонування сільських територій та розвитку села свідчить про необхідність зміни в Україні підходів до розвитку сільської місцевості, що вказує на нагальну необхідність удосконалення теоретико-методологічних засад розвитку сільських територій та вибір моделі їх подальшого розвитку.

Глибокий аналіз сучасних тенденцій розвитку сільських територій, їхньої виробничої і соціальної інфраструктури вказують на те, що більшість аспектів зазначеної проблеми в Україні залишаються невирішеними як у методичному, так і практичному відношеннях або є дискусійними і тому потребують глибокого наукового обґрунтування [8].

Українські земельні ресурси налічують понад 60 млн га; у т.ч. 42,7 млн га сільськогосподарських угідь. Майже 20 млн га становлять землі недержавних сільськогосподарських підприємств, у т.ч. понад 4,0 млн га належать фермерським господарствам, 15,7 млн га – громадянам, із них 4,8 млн га знаходяться в особистих селянських господарствах та під присадибними ділянками (табл.1).

Використання земель сільських територій пов'язується з агровиробництвом, адже землекористування сільських територій – це 80% території країни на якій проживає третина загальної кількості населення. Станом на 1 січня 2015 року частка сільських жителів у загальній кількості населення України становила 30,8%. Нині тенденція розвитку сільських територій України пов'язана з процесом зміни характеру соціо-еколого-економічної системи в напрямі формування нових землегосподарських утворень (табл. 2).

Таблиця 1.

Розподіл земельної площі та сільськогосподарських угідь у 2015 році
(за даними Держгеокадастру, на кінець року, тис. га) [4]

	Загальна площа	Сільсько-господарські угіддя	рілля	сіножаті	пасовища
Усього земель	60354,9	42726,4	32541,3	2406,4	5434,1
Землі сільсько-господарських підприємств і громадян	37747,6	36453,3	31131,9	1570,6	2830,2
Землі сільсько-господарських підприємств	21450,8	20746,9	19476,1	404,4	664,3
Державних	1118,1	937,0	773,9	33,2	95,4
Недержавних	20332,7	19809,9	18702,2	371,2	568,9
Землі громадян	16296,8	15706,4	11655,8	1166,2	2165,9
Землі користувачів інших категорій	22607,3	6273,1	1409,4	835,8	2603,9

Таблиця 2.

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційними формами суб'єктів економіки [4]

	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усього	56056	55630	52543	51926
Господарські товариства	8235	8245	7750	7721
Приватні підприємства	4220	4095	3772	3627
Виробничі кооперативи	848	809	674	596
Фермерські господарства	40676	40752	39428	38850
Державні підприємства	296	269	228	241
Підприємства інших форм господарювання	1781	1460	691	891

Однак, впровадження нових форм господарювання, реорганізація підприємств, які існували в рамках іншої соціально-економічної системи, та перехід на принципово інші методи господарювання ще не дали позитивного результату, що зумовлює необхідність комплексного вирішення проблем стратегій сталого розвитку в цілому і сільських територій зокрема [9].

Важливо брати до уваги обов'язковість постійного відкритого аналізу результатів практичної діяльності суб'єктів господарювання, які належать до різних укладів, з метою відстеження як позитивних, так і негативних наслідків їхнього функціонування, а це зумовить удосконалення системи соціально-економічного моніторингу на рівні країни і окремих регіонів (табл. 3).

Таблиця 3.

Продукція сільського господарства за категоріями господарств
(у постійних цінах 2010 року, млн грн.) [4]

	1995	2000	2005	2010	2015
Сільськогосподарські підприємства					
Продукція сільського господарства	99448,6	57997,7	72764,7	94089,0	131918,6
Продукція рослинництва	67549,1	45791,0	55667,0	66812,7	99584,7
Продукція тваринництва	31899,5	12206,7	17087,7	27276,3	32333,9
у тому числі фермерські господарства					
Продукція сільського господарства	1392,4	3125,2	8177,5	11965,8	18909,3
Продукція рослинництва	1189,8	2903,3	7719,2	10840,9	17565,4
Продукція тваринництва	202,6	221,9	458,3	1124,9	1343,9
Господарства населення					
Продукція сільського господарства	84441,7	93024,5	106841,1	100797,5	107548,7
Продукція рослинництва	38780,5	47047,9	58802,9	57741,4	68854,3
Продукція тваринництва	45661,2	45976,6	48038,2	43056,1	38694,4

Становлення сільського розвитку як одного з напрямів суспільного прогресу і соціально-економічної політики держави передбачає зміну його інституціонального середовища. Нині існує проблема недостатності інституціональної забезпеченості сталого розвитку сільських територій, що проявляється у відсутності перспективного планування використання і охорони земель, низької ефективності державного управління земельними ресурсами, недооці-

нювання системи землеустрою як основного фактора залучення в економіку природного потенціалу земельних ресурсів [6].

Ураховуючи різноманітність соціально-економічних умов функціонування сільського господарства України необхідно відмітити, що найважливішою умовою нині стає проблема формування наукових засад збалансованого землекористування сільських територій.

Успішне розв'язання завдань організації збалансованого землекористування неможливе без відповідного теоретичного забезпечення, яке не має обмежуватись аналізом та узагальненням досвіду в інших країнах, а потребує концентрації зусиль вітчизняної землеробської, землевпорядної науки до розв'язання актуальних проблем удосконалення системи управління земельними ресурсами.

Агропромислове виробництво незалежної України зорієнтоване на впровадження новітніх систем землеробства і землекористування, що відображено і прийнято до впровадження в основних законодавчих та нормативних актах Верховної Ради та Кабінету Міністрів України (Земельний кодекс України Закон України «Про охорону земель», Закон України «Про загальнодержавну екологічну мережу», Закон України «Про землеустрій», проект Закону України про «Загальнодержавну програму охорони і використання земель») [1, 2].

ННЦ «Інститут землеробства НААН» працював над виконанням завдання «Удосконалити науково-методичні підходи щодо організації еколого-безпечного землекористування в умовах трансформації земельних відносин». За результатами проведених досліджень розроблено методологію еколого-геохімічного аналізу агроландшафтних систем за різних режимів сільськогосподарської діяльності з метою визначення шляхів оптимізації використання еродованих та ерозійно-небезпечних земель. Опрацьовано «Методику збору та систематизації баз даних щодо типізації території землекористувань», що дозволить визначити інвестиційну привабливість землекористувань, які потребують оптимізації сільськогосподарських угідь та застосування ґрунтозахисних еколого-стабілізуючих заходів. Обґрунтовано теоретичні й методологічні основи формування екологічно безпечних сільських територій (землеволодінь і землекористувань) – «Методологія формування екологічно безпечних територій (землеволодінь і землекористувань)».

Доведено, що еколого-ландшафтні системи землекористування є одним із важливих факторів впливу на підвищення рівня еколого-економічної ефективності використання земельних угідь. Адже саме ландшафтний підхід у землевпорядкуванні передбачає системне використання організаційно-економічних, агротехнічних, землевпорядних, гідротехнічних, лісомеліоративних заходів, що сприяють уповільненню деградаційних процесів.

Обґрунтовано, що технологічний аспект землекористування невіддільний від територіальної організації виробництва і розміщення його інфраструктури. Найважливішими принципами раціонального землекористування є комплексність і системність, які забезпечать планування та організацію раціонального використання земель та їх охорони.

Вирішення цих питань можливе за умови виконання землевпорядних робіт та заходів, зокрема,

складання робочих проектів землеустрою щодо формування і впровадження системи ґрунтоводоохоронних заходів шляхом застосування основних складових адаптивно-ландшафтної системи землеробства; складання робочих проектів землеустрою щодо консервації деградованих та малопродуктивних угідь, рекультивації порушених земель.

Теоретичні, методичні та практичні положення доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, що можуть безпосередньо застосовуватись регіональними органами управління та суб'єктами господарювання з метою забезпечення ефективної організації земельних угідь на агроландшафтній основі. Результати наукових досліджень використані при розробленні проектів агроландшафтного землевпорядкування («Модель територіального устрою агроландшафтів на еколого-ландшафтних принципах» на прикладі організації території сільськогосподарських ландшафтів землекористування ТОВ ФК «Агро-Лідер-Україна», Білоцерківського району Київської області, ПП ВКФ «Альянс» Обухівського району Київської області).

До впровадження у виробництво в системі науково-дослідних та проектних інститутів землеустрою запропоновано «Науково-практичні рекомендації з організаційно-економічного забезпечення екологічно збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення», «Методику моніторингу еродованих ґрунтів», «Принципи проектування базових елементів адаптивно-ландшафтної системи землеробства і агротехнологій» («Аграрна наука – виробництво», 2014, 2015 рр.).

Висновки

Таким чином, ННЦ «Інститут землеробства НААН» як один з головних наукових кластерів працює над розробленням концептуальних напрямів та науково-практичних рекомендацій з оптимізації використання земельних угідь України; теоретичних і практичних основ новітніх систем землеробства для сучасних агропромислових підприємств; теоретичних та технологічних основ технологій вирощування основних польових та кормових культур.

Наукові дослідження ННЦ «Інститут землеробства НААН» спрямовані на поглиблення знань щодо опрацювання науково-практичних основ організації території сучасних землекористувань агроформувань, проектування і освоєння новітніх ґрунтозахисних адаптивно-ландшафтних систем землеробства, впровадження заходів з охорони і раціонального використання земельних ресурсів, що має стати основою для прогнозування тенденції розвитку сільських територій нашої держави на середню та довгострокову перспективу, а також виступити надійним підґрунтям для прикладних механізмів реформування вітчизняного агропромислового комплексу та розвитку сільських територій в контексті євроінтеграційної політики України.

Література

1. Закон України «Про землеустрій»: прийнятий 22.05.2003 року №858-IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2003. – №36. – Ст.282.

2. Земельний кодекс України: прийнятий 25.10.2001 року №2768-III // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. – №3-4. – Ст.27.
3. Малік М.Й. Сталій розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого безпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик. – Економіка АПК. – 2010. – №5. – с.4.
4. Статистичний щорічник України за 2015 рік. За редакцією І.М.Жук. – Київ, 2016.
5. ЄВРОПА 2020. Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання/ Брюссель, 03.03.2010. - СОМ(2010)2020 остаточна версія.
6. Третяк А.М. Землепорядне проектування: еколого-ландшафтне землепорядкування сільськогосподарських підприємств: Навч. посіб. / А.М. Третяк, В.М. Другак, Р.А. Третяк, Л.А. Гунько. – Київ : Аграрна наука, 2007. – 120с.
7. Хвесик М.А. Продуктивні сили України: проблеми та перспективи розвитку. – Економіка АПК. – 2010. – №4. – С.28.
8. Шевченко І.П. Землекористування новостворених сільськогосподарських підприємств / І.П. Шевченко, Л.П. Коломієць. – Збірник «Землеробство». – Київ : 2010 рік. Випуск 82. – С.17.
9. I.P. Shevchenko Optimization of rural land use in the requirements of European integration / L.P. Kolomiets // Збірник «Землеробство». Київ : 2014. – С. 6-7.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zemleustriyu»: pryunyatyu 22.05.2003 roku №858-IV. (2003). Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy (VVR), 36, 282.
2. Zemelnyy kodeks Ukrainy: pryunyatyu 25.10.2001 roku №2768-III. (2002). Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy (VVR), 3-4, 27.
3. Malik, M.Y. & Khvesyk, M.A. (2010). Stalyy rozvytok sil's'kykh terytoriy na zasadakh rehional'noho pryrodokorystuvannya ta ekoloho bezpechnoho ahropromyslovoho vyrobnytstva. Ekonomika APK, 5, 4.
4. Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik. (2016). Za redaktsiyeyu I.M.Zhuk. Kyiv.
5. YeVROPA 2020. Stratehiya dlya rozumnoho, staloho ta vseokhoplyuyuchoho zrostannya/ Bryussel', 03.03.2010. – COM (2010) 2020 ostatochna versiya.
6. Tretyak, A.M., Druhak, V.M., Tretyak, R.A. & Hunko, L.A. (2007). Zemleporiadne proektuvannya: ekoloho-landshaftne zemleporiyadkuvannya sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv. Navch. posib. Kyiv : Ahrarna nauka.
7. Khvesyk, M.A. (2010). Produktivni syly Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku. Ekonomika APK, 4, 28.
8. Shevchenko, I.P. & Kolomiyets, L.P. (2010). Zemlekorystuvannya novostvorenykh silskohospodars'kykh pidpryyemstv. Zbirnyk «Zemlerobstvo». Kyiv, 82, 17.
9. I.P. Shevchenko & L.P. Kolomiets. (2014). Optimization of rural land use in the requirements of European integration. Zbirnyk «Zemlerobstvo». Kyiv, 6-7.

Каминский В.Ф., Шевченко И.П., Коломиец Л.П.

Методологическое обеспечение оптимизации землепользования сельских территорий в контексте реализации евроинтеграционной политики

Цель. Анализ существующих методов оптимизации землепользования сельских территорий и поиск путей его рационализации с точки зрения дальнейшей европейской интеграции государства.
Методы. Системно-структурный анализ подходов к оптимизации землепользования сельских территорий.

Результаты. Разработаны теоретико-методологические и прикладные аспекты оптимизации землепользования с учетом многофункционального развития экономики сельских территорий.

Выводы. Обоснованы основные направления оптимизации землепользования сельских территорий на основе использования инновационных рычагов их комплексного развития.

Ключевые слова: землепользование сельских территорий, земельно-ресурсный потенциал, управление земельными ресурсами, деградация земель, евроинтеграционная политика.

Kaminsky V. F., Shevchenko I.P., Kolomiets L.P.

Methodological support optimization of land use of rural areas in the context of European integration policy

Goal. Analysis of existing methods of optimizing land use in rural areas and finding ways to rationalize in terms of the prospects for further European integration of the country.

Methods. The system-structural analysis approaches to optimize land use in rural areas.

Results. Theoretical, methodological and applied aspects of optimizing land use in view of the multifunctional development of rural economy.

Conclusions. The basic directions of optimizing land use in rural areas through the use of innovative tools of their integrated development.

Keywords: rural land use, land-resource potential, land management, land degradation, European integration policy.

Рецензенти:

Корсун С.Г. – доктор с.-г. наук

Палапа Н.В. – доктор с.-г. наук

Стаття надійшла до редакції: 07.11.2016 р.